

MARIAN RULEWICZ

WYNIKI BADAŃ WYKOPALISKOWYCH W OBRĘBIE *SUBURBIUM SZCZECINA,* W LATACH 1987–1992*

W 1986 r. Pracownia Archeologiczna Zakładu Archeologii Nadodrza ówczesnego Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Szczecinie podjęła na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie ratownicze badania wykopaliskowe na Podzamczu w związku z planowaną zabudową tej części Starego Miasta. Zlecenie obejmowało przeprowadzenie wykopalisk w obrębie kwartału VI zajmującego obszar między Rynkiem Warzywnym (Krautmarkt) i ulicami – Rybaki (Fischerstraße), Małą Odrzańską (Kleine Oderstraße) i Bursztynową (Mittwochstraße)¹. Celem badań było kolejne rozpoznanie wschodniej części średniowiecznej aglomeracji miejskiej, usytuowanej najbliżej koryta Odry, zapoczątkowane wykopaliskami przeprowadzonymi w latach 1975–1978 w rejonie Baszty Siedmiu Płaszczy (Rulewicz 1984, s. 151 n.). Tym razem chodziło głównie o wyjaśnienie ciągle kontrowersyjnej sprawy lokalizacji portu wczesnośredniowiecznego Szczecina oraz systemu urządzeń obronnych miasta od strony koryta rzeki.

Właściwe wykopaliska podjęto w 1987 r. po odgruzowaniu w 1986 r. terenu przy-
słych badań i zinventaryzowaniu przez PP PKZ odsłoniętych murów zabudowy cegla-

---

* Artykuł zawiera charakterystykę nawarstwień i ich zawartości, zalegających w kwartale 6 nad poziomami omówionymi w pracy M. Dworaczyk, A. B. Kowalska 1998.

¹ Nieco wcześniej z Urzędu Wojewódzkiego Wydział Kultury i Sztuki, pozyskaliśmy szczegółowe plany zabudowy kwartału VI z wyrysami parteru, piwnic i przyziemia w skali 1:100 z XIX w. oraz fragment Starego Miasta w skali 1:1000 z około 1930 roku.

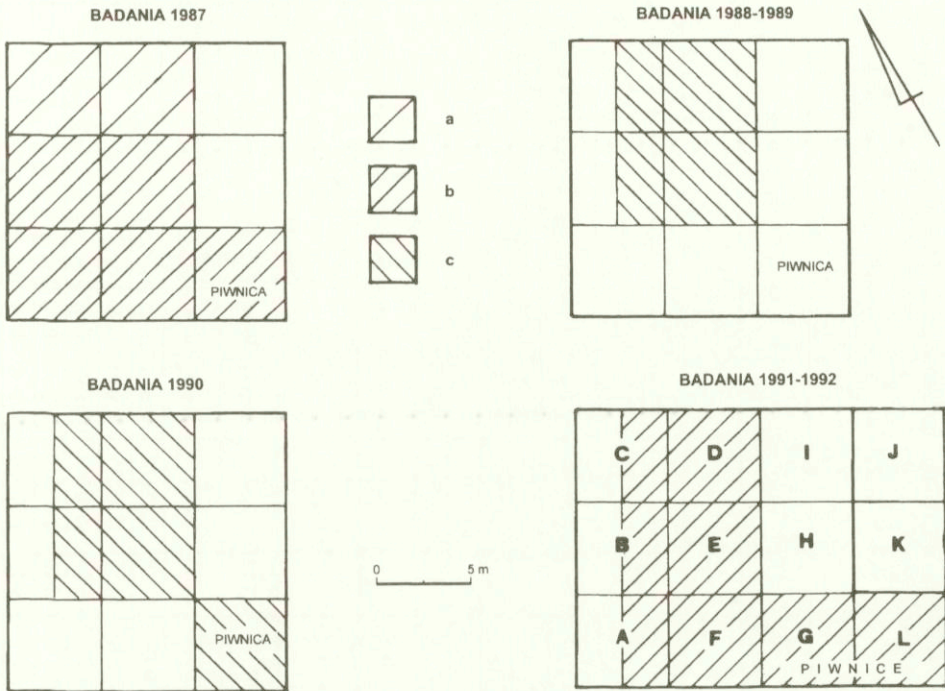

Ryc. 1. Szczecin – Stare Miasto. Podzamecze. Lokalizacja wykopów archeologicznych (oznaczonych na czarno), założonych przez zespół Pracowni Archeologicznej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN. Rys. M. Rulewicz.

Fig. 1. Szczecin-Suburbium. Section of the Old City map from ca. 1930 with archaeological trenches (black signify) made by the team of the Archaeological Branch of the Institute for the History of Material Culture, Polish Academy of Sciences. Drawn by M. Rulewicz.

nej². Wytyczono wykop o wymiarach 15 x 15 m, w ramach którego przewidziano rozkopanie powierzchni 175 m². Wykop, którego lokalizację na planie Starego Miasta z 1930 r. ukazuje ryc. 1, podzielono na dwa sektory A i B, które później dla celów roboczych określono mianem wykopu głównego (sektor A) i tzw. piwnicznego (sektor B). Łącznie wykop składał się z 7 ćwiartek o wymiarach 5 x 5 m (ryc. 2). Nie na całej powierzchni jego przestrzeni prowadzono badania równocześnie. W latach 1988–1989 koncentrowały się one w wykopie głównym, przede wszystkim w jego środkowej i północnej części. Dopiero w 1990 r. ponownie przystąpiono do eksploracji nawarstwień w wykopie „piwnicznym”, a w 1991 r. w południowej części wykopu głównego. Towa-

² W wyniku przeprowadzonych badań architektonicznych i urbanistycznych PP PKZ Oddział w Szczecinie otrzymaliśmy, wykonane na nasze zlecenie, interesujące materiały archiwalne do badań architektury.

Ryc. 2. Szczecin. Podzamcze. Schemat wykopów archeologicznych na kwartale VI w różnych sezonach wykopaliskowych: A–F – sektor A (główny), ćw. G, L – sektor B (piwniczny), a – prace przygotowawcze, b, c – pełna eksploracja. Rys. M. Rulewicz.

Fig. 2. Szczecin-Suburbium. Scheme of archaeological trenches in quarter 6 in various excavation seasons: squares A–F – sector A (main), square G, L – sector B (in the cellar), a – preliminary research, b, c – exploration proper. Drawn by M. Rulewicz.

rzyszyło temu ograniczenie rozmiarów wykopu głównego od zachodu, wymuszone względami technicznymi³. „Ubytek” ten zrekompenrowano wydłużeniem w 1991 r. wykopu „piwnicznego” w kierunku koryta Odry o kolejną ćwiartkę o wymiarach 5 x 5 m. Wprowadzono również zmiany w oznakowaniu ćwiartek i wchodzących w ich skład działek o wymiarach 2,5 x 2,5 m (ryc. 2). Ostatnią korektę wprowadzono w 1991 r. Przyjęty wówczas sposób oznakowania ćwiartek (kolejne litery alfabetu) i działek (kolejne cyfry arabskie) obowiązywał do zakończenia wykopalisk w 1997 r. (Dworaczyk, Kowalska w 1998).

W latach 1986–1991 badaniami kierował autor niniejszego sprawozdania. W 1992 r. kierownictwo ekspedycji przejął Władysław Łosiński.

³ Nieoczekiwanie w górnych partiach wykopu głównego, wzdłuż profilu zachodniego na ćwiartkach A, B wyłoniły się grube przewody sieci telekomunikacyjnej, co spowodowało wstrzymanie eksploracji nawarstwień na tym odcinku (1988 r.). Przewodów tych nie uwidoczono na planach wyrysów telekomunikacji.

Tabela I. Robocze ustalenia stratygraficzno-chronologiczne w oparciu o wyniki analiz dendrochronologicznych¹. Szczecin-Podzamcze, wykop główny na kwartale VI.

Table I. Preliminary stratigraphic and chronological conclusions based on dendrochronological analyses¹. Szczecin-Suburbium, main excavation trench in square VI.

Nr planu	Nr próby	Nazwa obiektu	Gatunek drewna	Głębokość obiektu	Warstwa osadnicza	PKD ²	Rok	Wiek	Uwagi
15/98	2/88	Belka podwalinowa budynku ramowego	Dąb	4,30–3,74 m	IV	1	1293±	koniec XIII w.	Patrz fragment profilu zachodniego (ryc. 3)
3/91	5/91	Legar uliczny	Dąb	3,37–3,21 m	VII/VIII	4	1243–1250	1. poł. XIII w.	Ryc. 7
10A/91	18/91	Deska podłogowa budynku ramowego	Dąb	3,05 m	VII/VIII	4	1260+8/-	2. poł. XIII w.	Ryc. 5
	14/91	Deska podłogowa budynku ramowego	Dąb	3,27–3,25 m	VII/VIII	4	1259+8/-	2. poł. XIII w.	Ryc. 5
9/91	7/91	Dranica położona na legarze	Dąb	2,73–2,58 m	VIII	5	1254+9/-6	2. poł. XIII w.	Resztki ulicy przy profilu W
15/91	30/91	Deska podłogowa	Dąb	3,01–2,95 m	VIII	6	1252	2. poł. XIII w.	Ryc. 6
	27/91	Deska podłogowa	Dąb	2,95–2,91 m	VIII	7	1251	2. poł. XIII w.	Ryc. 6
	26/91	Deska podłogowa	Dąb	3,08–3,05 m	VIII	8	1250+9/-0	poł. XIII w.	Ryc. 6
29/91	54/91	Pal okrągły w przekroju z prostokątnym wycięciem na wierzchołku	Dąb	–	VIII	9	1249	1. poł. XIII w.	Ryc. 7
15/91	22/91	Rama frezowana	Dąb	3,11–3,09 m	VIII	10/11	1248+/-7	1. poł. XIII w.	Dolne partie budynków ramowych z resztkami drzwi (ryc. 6 i 10)
44/90	122/93	Rama budynku z resztkami drenicowej ściany	Dąb	3,50–3,30 m	VIII/IX	11/12	1242	1. poł. XIII w.	Patrz profil W (ryc. 3)
9/91	10/91	Belka podwalinowa	Dąb	3,18 m	VIII/IX	12/13	1242	1. poł. XIII w.	Pod domem ramowym w profilu W (ryc. 3)
10A/91	20/91	Rama budynku	Dąb	3,28–2,92 m	VIII/IX	13/14	1232+7/-	1. poł. XIII w.	Budynek ramowy (ryc. 5)
	21/91	Rama budynku	Dąb	3,20–3,25 m	VIII/IX	14/15	1232+7/-	1. poł. XIII w.	Ryc. 5
29/91	44/91	Jedna z dwóch równoległych belek podwalinowych	Dąb	3,00–2,94 m	IX	15	1260+8/-	1. poł. XIII w.	Ryc. 7
	43/91		Dąb	3,19–2,87 m	IX	15/16	1227+8/-7	1. poł. XIII w.	Ryc. 7
15/91	23/91	Rama frezowana	Dąb	3,04–2,85 m	IX	16/17	1222+8/-7	1. poł. XIII w.	Ryc. 6

Tabela I (cd). Robocze ustalenia stratygraficzno-chronologiczne w oparciu o wyniki analiz dendrochronologicznych¹. Szczecin-Podzamcze, wykop główny na kwartale VI.
 Table I. Preliminary stratigraphic and chronological conclusions based on dendrochronological analyses¹. Szczecin-Suburbium, main excavation trench in square VI.

Nr planu	Nr próby	Nazwa obiektu	Gatunek drewna	Głębokość obiektu	Warstwa osadnicza	PKD ²	Rok	Wiek	Uwagi
41/91	69/93	1 poziom konstrukcji rusztovej	Dąb	3,90–2,62 m (poziom ruszt)	IX	18	1264	2. poł. XIII w.	Pal nr 3 (ryc. 9)
8/92	69/93	2 poziom konstrukcji rusztovej	Dąb	3,88–3,02 m	IX	–	1264	2. poł. XIII w.	Pal nr 3 przy ścianie wschodniej (ryc. 9)
	68/92		Dąb	–	IX	–	1255+x/-7	2. poł. XIII w.	Pałik wbity w ruszt (ryc. 9)
11/92	69/93	3 poziom konstrukcji rusztovej	Dąb	2,74–2,16 m	IX	–	1264	2. poł. XIII w.	Pal nr 3 (ryc. 9)
	193/94		Dąb	2,58–2,16 m	IX	–	1267	2. poł. XIII w.	Pal nr 5 (ryc. 9)
19/92	184/94	4 poziom konstrukcji rusztovej	Dąb	2,54–2,23 m	IX	–	1262	2. poł. XIII w.	Belka skrajna na ćw. D, E
	185/94		Dąb	2,51–2,30 m	IX	–	1261+x/-7	2. poł. XIII w.	Belka środkowa

Opracował Marian Rutewicz

¹ Analizy dendrochronologiczne przeprowadził dr inż. Tomasz Ważny na Wydziale Konserwacji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.

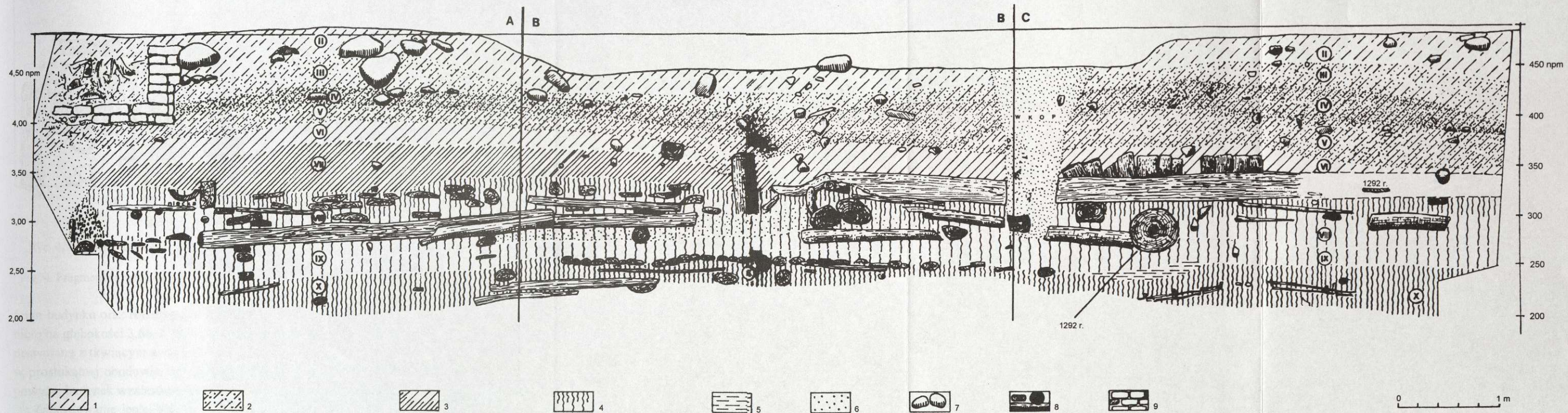
² PKD – poziom konstrukcji drewnianych.

W ciągu sześciu sezonów badawczych, objętych niniejszym sprawozdaniem, odsłonięto bogaty układ nawarstwień, w niższej części z zachowanymi konstrukcjami drewnianymi. W wykopie głównym łącznie wyeksplorowano dziewięć warstw osadniczych uformowanych z kilkunastu poziomów konstrukcji drewnianych (ryc. 3). Do najważniejszych odkryć należały: 1 – budynki wzniesione w konstrukcji ramowej, a w warstwie najniższej domostwo zrębowe, 2 – sieć ulic i wąskich uliczek, 3 – wielopoziomowe konstrukcje rusztowe, pochodzące być może z późnośredniowiecznego nabrzeża, 4 – ruszty wzmacniające grunt pod zabudowę. W wykopie „piwnicznym” do najciekawszych zaliczały się konstrukcje skrzyniowe, zwane też kaszycami. Poza przesłankami wynikającymi ze stratygrafii i wstępnej analizy materiału zabytkowego, bliższe określenie chronologii niektórych z wyżej wymienionych elementów zabudowy umożliwiła badanie dendrochronologiczne (por. tabela I).

W wykopie głównym, po zdjęciu gruzu, odkryto następujący układ warstw kulturowych: warstwa II – piaszczysta glina ziemia z licznymi gładzami; warstwa III – piaszczysto-gliniasta ziemia z resztkami bruku kamiennego, gładzami i grudami cegieł; IV – piaszczysto-gliniasta ziemia z domieszką próchnicy, grudami cegieł i szczątkami konstrukcji drewnianych; warstwa V – gliniasta ziemia przemieszana z piaskiem, z drobnymi kamieniami i śladami konstrukcji drewnianych; warstwa VI – piaszczysta ziemia przemieszana z próchnicą z zalegającą w niej belką podwalinową; warstwa VII – próchnicza ziemia z drobnymi kamieniami i pozostałościami ramy budynku i jego ścian; warstwa VIII – mierzwa z próchnicą. W warstwie tej odkryto konstrukcje budynków ramowych, belki podwalinowe oraz dranice podłogowe. Przy prostokątnej w przekroju belce zachowała się duża drewniana niecka. Na dnie głębokiego wkopu, którego strop zarysował się na poziomie warstwy II, spoczywał drewniany kanał ściekowy, przykryty deską. W południowo-zachodnim narożniku wykopu natrafiono na pozostałości konstrukcji plecionkowej; warstwa IX – próchnica z mierzwą i szczątkami przepalonego drewna. Odsłonięto liczne konstrukcje drewniane w postaci okrągłych w przekroju belek podwalinowych, ram i resztek podłóg. U spągu warstwy (ćw. B) zalegały bierwiona nieokreślonej funkcji (ryc. 3).

W wykopie głównym na pierwsze reliktury budownictwa ramowego natrafiono w warstwie IV, zalegające na głębokości 4,30–3,75 m n.p.m. (ćw. E). Na podstawie analizy dendrochronologicznej szczątki te pochodzą z końca XIII w. (1293 r. – por. tab. I, próba nr 2/88). Podobnie należy zapewne datować również resztki ulicy, zbudowanej z szerokich dranic, położonych na dwóch równoległych legarach (ćw. B, E). Ulica biegła na osi wschód-zachód, prowadząc w kierunku rzeki (ryc. 4). W bezpośrednim sąsiedztwie (ćw. F) odsłonięto stosunkowo dobrze zachowane narożne konstrukcje podwalinowe najpewniej dużego budynku ramowego.

Kolejne skupienie pozostałości zabudowy stwierdzono w środkowej i południowej części wykopu, zwłaszcza w granicach działek A i F. Wiążą się one z warstwami VI i VII. Zachowały się dwa fragmenty belek z wyłobieniami (frezowanie) na osadzenie

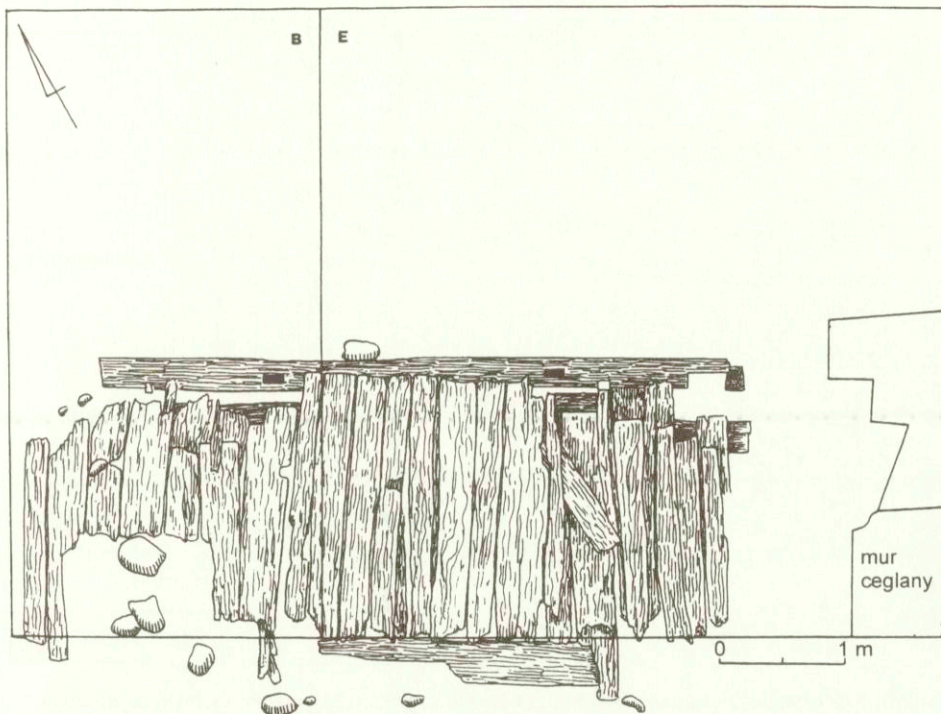

Ryc. 3. Szczecin. Podzamcze, kwartał VI. Profil ściany zachodniej w wykopie głównym.

1 – ziemia piaszczysta, 2 – piasek z gliną, 3 – ziemia gliniasta z piaskiem, 4 – ziemia z mierzwą i próchnicą, 5 – glina, 6 – piasek, 7 – drobne kamienie i głazy, 8 – drewno, 9 – cegła. Rys. M. Rulewicz.

Fig. 3. Szczecin-Suburbium, quarter 6. Profile of the west wall of the main trench:

1 – sandy soil, 2 – sand with clay, 3 – clayey soil with sand, 4 – soil with manure and humus, 5 – clay, 6 – sand, 7 – small stones and boulders, 8 – timber, 9 – bricks. Drawn by M. Rulewicz.

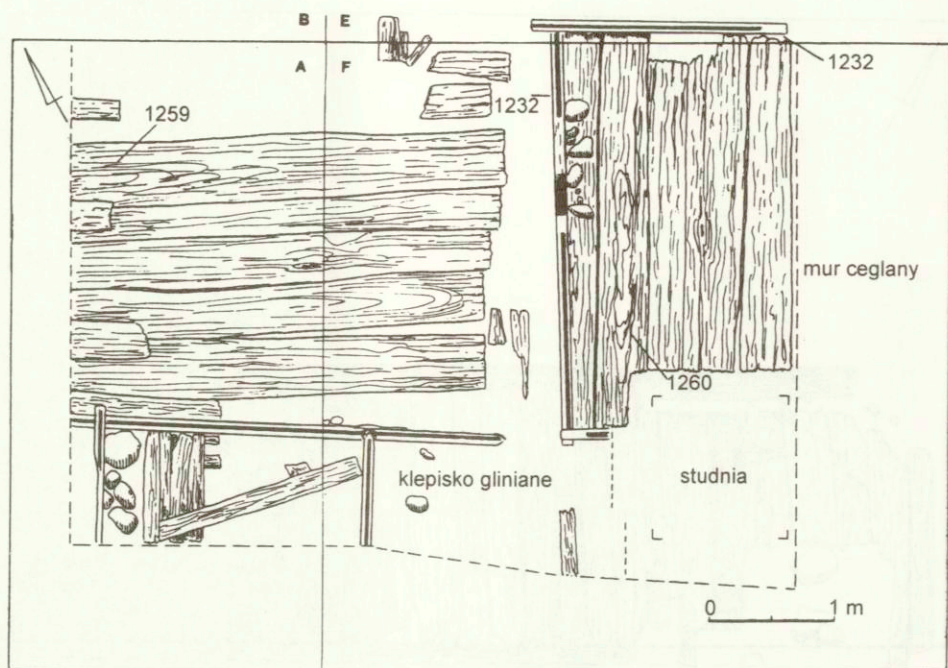
Ryc. 4. Fragment drewnianej ulicy średniowiecznej, I poziomu, wymoszczonej dranicami. Warstwa IV. Rys. M. Rulewicz.

Fig. 4. Fragment of medieval street paved with timber, level I, layer IV. Drawn by M. Rulewicz.

ścian budynku oraz resztki podłogi ułożonej z szerokich dranic. Konstrukcje te odsłonięto na głębokości 3,66–2,29 m n.p.m. W sąsiedztwie odkryto pionowo osadzoną rurę drewnianą z tkwiącym w niej metalowym łukiem (ów. F). Jest to drewniana pompa w prostokątnej obudowie. Na podstawie badań dendrochronologicznych wspomniany powyżej budynek wzniesiono najpewniej po 1260 r. (tab. I, próba nr 5/91).

Zdecydowanie lepiej były zachowane niżej zalegające pozostałości budowli ramowych, stratygraficznie związane z warstwami VII, VIII i IX (ryc. 5–7). Najwyżej położony poziom konstrukcyjny tworzyły fragmenty co najmniej trzech budynków z drewnianymi podłogami i śladami wielokrotnych napraw (ryc. 5). Jeden z budynków został częściowo zniszczony przez późniejszy wkop, powstały w trakcie budowy studni. W belce zachodniej ściany budynku znajdował się próg z panewkami na osadzenie drzwi, które zachowały się w wyjątkowo dobrym stanie do $\frac{3}{4}$ wysokości, zalegając tuż przy progu domostwa. Obecna ich wysokość wynosi 1,3 m, a szerokość 0,83 m (ryc. 10). Niezmiernie interesujące są wyniki odczytów dendrochronologicznych prób pobranych z tego budynku. Okazało się, że belki podłogi wykonano z drzewa ściętego w 1260"8 r. (tab. I, próba nr 18/91), natomiast ramy budynku datowane są na 1232"7 r. (tab. I, próba

Ryc. 5. Pozostałości drewnianych budynków o konstrukcji ramowej z zachowaną podłogą.

Warstwa VII–VIII. Budynki datowane na lata 1232–1260. Rys. M. Rulewicz.

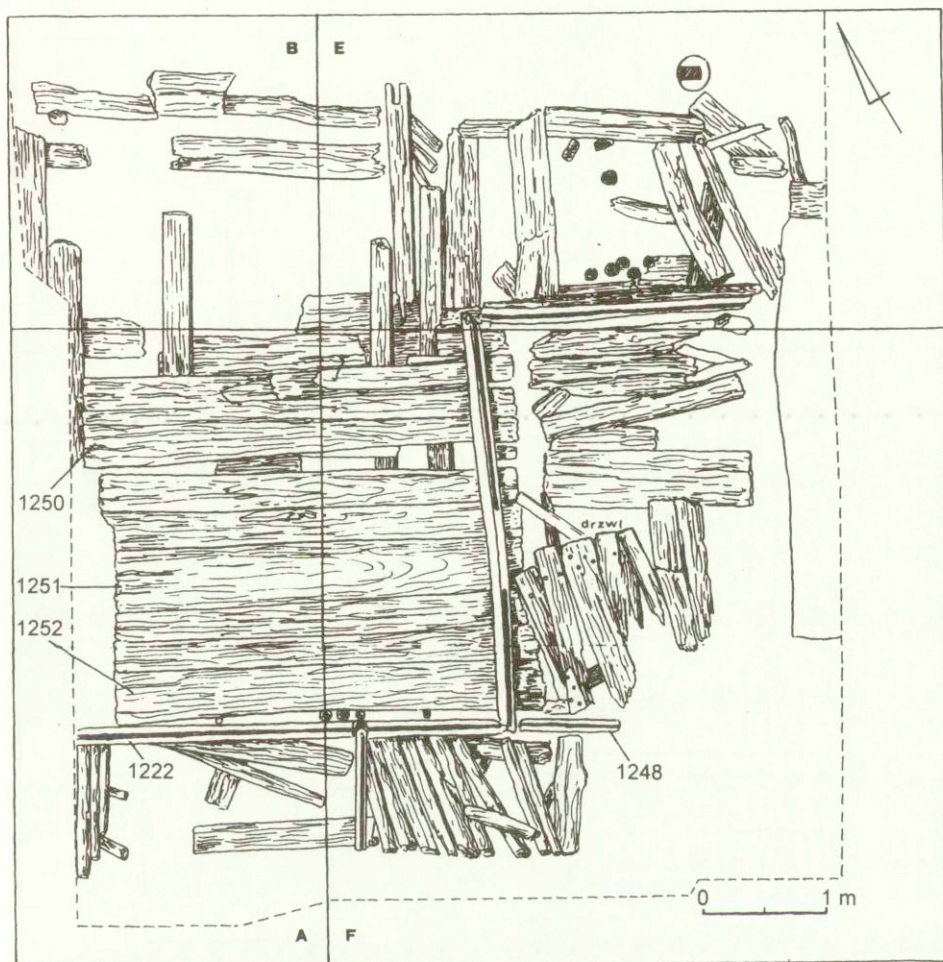
Fig. 5. Remains of houses of the frame construction from 1232–1260, with preserved floors, layer VII–VIII. Drawn by M. Rulewicz.

nr 20 i 21/91). Pochodzą one zatem najpewniej ze starszego rozebranego domu, a tu użyte zostały wtórnie. Można zatem sądzić, że już przed lokacją miasta (1237/1243 r.) wznoszono w Szczecinie domostwa w konstrukcji ramowej, nie wiadomo jedynie czy miało to miejsce w rejonie kwartału VI, czy też w innej części aglomeracji szczecińskiej.

Podobnie zatem jak uprzednio omówiony budynek i ten datować należy dopiero na lata 60. XIII stulecia. Zbliżoną metrykę miał najpewniej również kolejny budynek tego samego horyzontu, bowiem próba pobrana z podłogi (ryc. 5) dała odczyt 1259"8 r. (tabela I, próba nr 14/91).

Nie pozyskano natomiast prób dendrochronologicznych z trzeciego budynku omawianego zespołu. Było to zapewne domostwo dwuizbowe (ryc. 5). Podłoga położona na gliniastym podłożu zachowała się jedynie w stanie szczątkowym. W wypełniku domostwa przy ścianie północnej odkryto drewniane koryto.

Poniżej odkryto kolejny poziom konstrukcyjny w postaci fragmentu budynku typu ramowego (ryc. 6). Ze świetnie zachowanej podłogi pobrano szereg prób dendrochronologicznych, które dały odczyty o około 10 lat starsze od wyników pozyskanych z wyżej zalegających poziomów podłóg (1250 +9/-0 – próba nr 26/91, 1251 r. – próba nr 27/91,

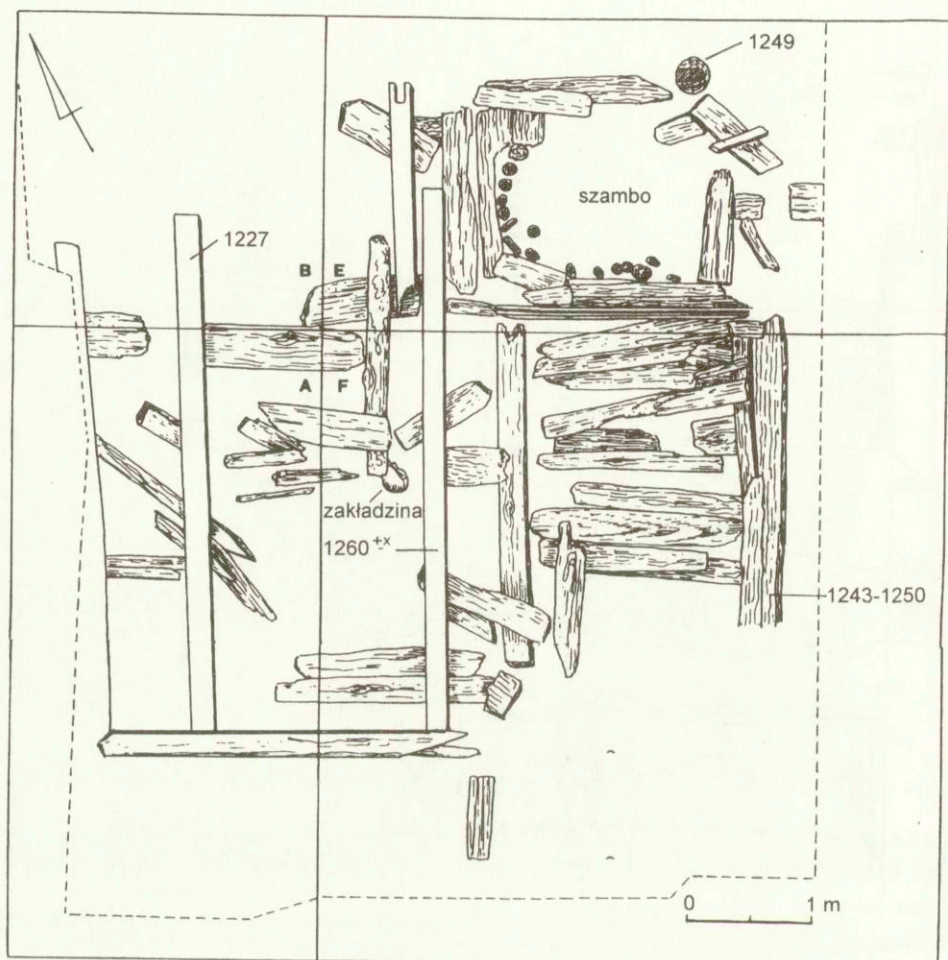

Ryc. 6. Trzy poziomy konstrukcji drewnianych budynków ramowych. Warstwa VII–VIII na ćwiartkach A, B, E, F. Lata 1222–1252. Rys. M. Rulewicz.

Fig. 6. Three levels of houses of the frame construction from 1222–1252, layers VII–VIII, in squares A, B, E, F. Drawn by M. Rulewicz.

1252 r. – próba nr 30). Jedna z ram budynku, spoczywająca na tak wydatowanej podłodze, ma wyjątkowo wczesną metrykę (1222 +x/-7 – próba nr 43/91). I w tym zatem przypadku wykorzystano najpewniej drewno ze starszego rozebranego domostwa, przy czym uzasadniona może wydawać się sugestia o wznoszeniu w Szczecinie domów o konstrukcji ramowej być może już w latach 20. XIII w.

Z najniższego poziomu konstrukcji odkrytych w środkowej i południowej części wykopu głównego zachowały się starannie obrabiane legary, na których spoczywały frezowane belki ścienne lub szerokie drancice podłogowe (ryc. 7). Próba pobrana z jednego

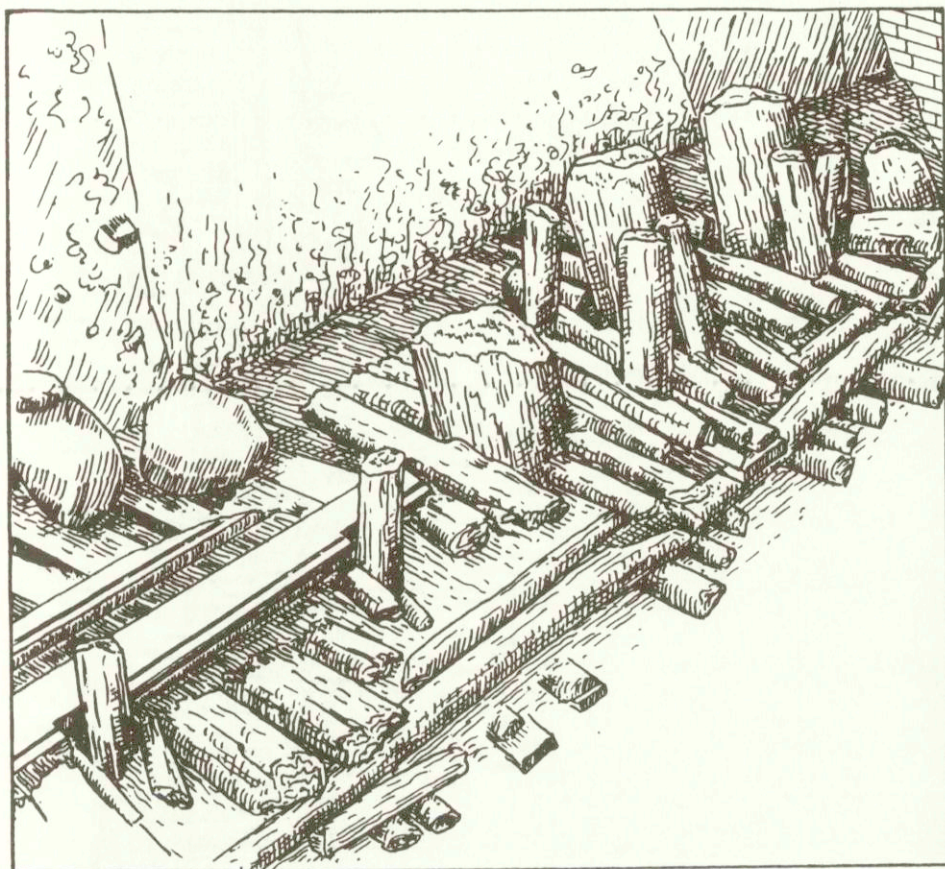
Ryc. 7. Podwaliny pod drewniane budynki o konstrukcji ramowej. Warstwa IX na ćwiartkach A, B, E, F. Rys. M. Rulewicz.

Fig. 7. Base of the houses of the frame construction, layer IX in squares A, B, E, F.

Drawn by M. Rulewicz.

z legarów (próba nr 43/91) dała odczyt 1227 $\pm$ 7 r. Nie jest to jednak wystarczająca podstawa do tak wczesnego datowania domostwa, i tym razem można bowiem liczyć się z wtórnym użyciem drewna.

Za zdecydowanie młodszą metryką interesującego nas budynku przemawiają również przesłanki stratygraficzne. Niewątpliwie starsze od niego jest domostwo wzniesione w konstrukcji ramowej, którego ścianę odkryto w zachodnim profilu wykopu głównego (ryc. 3). Był to duży dom, którego długość ściany wschodniej wynosiła co naj-

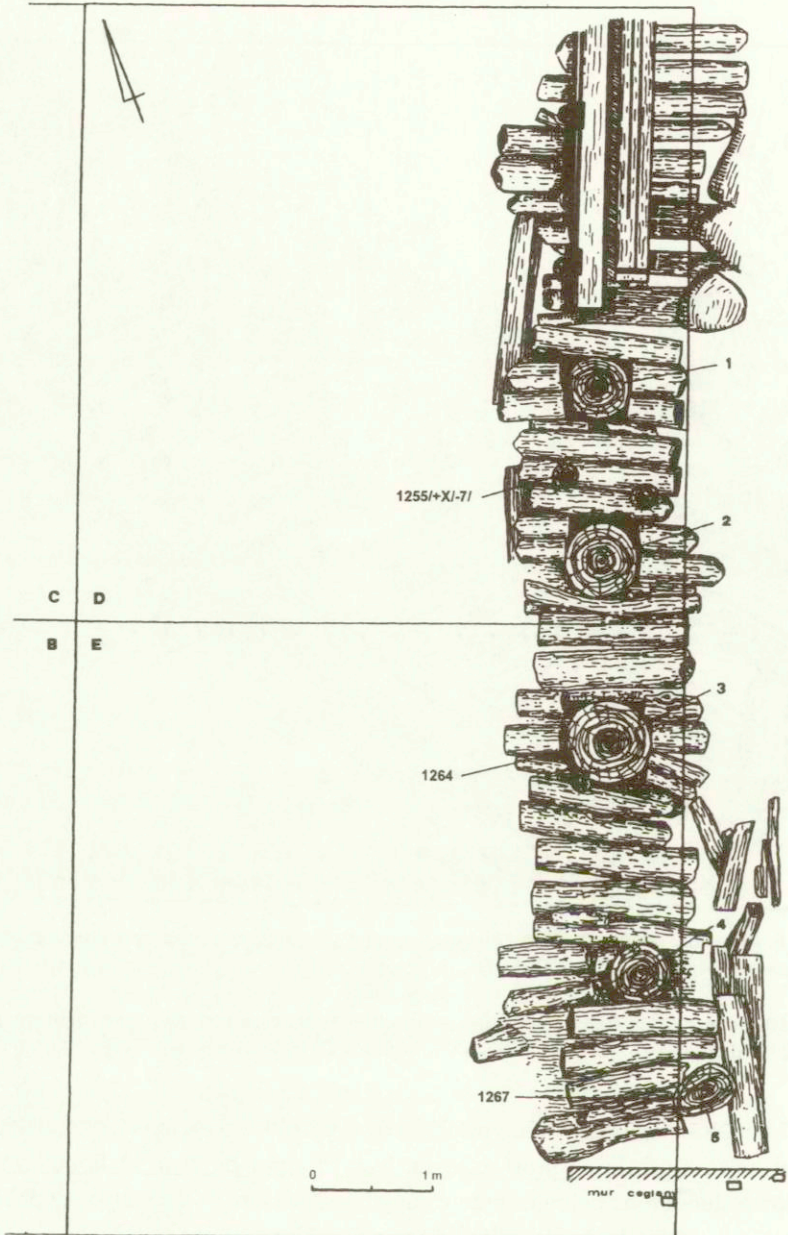
Ryc. 8. Pierwszy poziom konstrukcji rusztowej przy ścianie wschodniej wykopu głównego. Warstwa IX na ćwiartkach D, E. Druga połowa XIII w. Rysunek perspektywiczny wykonał M. Rulewicz.

Fig. 8. The first level of the crossed-log construction at the eastern wall of the main trench, from the 2nd half of the 13th century, layer IX in squares D, E. Perspective drawing by M. Rulewicz.

mniej 7,6 m. Rama posadowiona została na dwóch krótko przyciętych okrągłakach i obrabianej belce o przekroju prostokątnym. Narożnik południowo-wschodni wzmacniał dodatkowo słup. Próba pobrana z ramy budynku dała odczyt 1242 r. (próba nr 122/91).

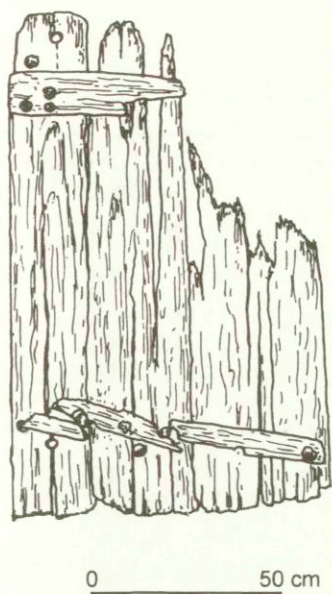
Jest to najstarsza budowla doby lokacyjnej odkryta w wykopie głównym kwartału VI. Poniżej, począwszy od warstwy X, rozpoczynają się nawarstwienia związane z dziejami wczesnośredniowiecznego Szczecina. W warstwie tej w 1992 r. odkryto pierwsze domostwo o zrębowej konstrukcji ścian (por. Dworaczyk, Kowalska 1998).

Badania nawarstwień późnośredniowiecznych przyniosły także interesujące dane na temat infrastruktury miasta. Do ciekawszych odkryć należały drewniane ścieki kanałiza-

Ryc. 9. Drewniane konstrukcje domniemanego nabrzeża w wykopie głównym przy ścianie wschodniej. Pierwszy poziom konstrukcji rusztowej. Warstwa IX na ćwiartkach D, E. Druga połowa XIII w. Rys. M. Rulewicz.

Fig. 9. Timber construction of the presumed wharf at the eastern wall of the main trench; the first level of the grill construction from the 2nd half of the 13th century, layer IX in squares D, E. Drawn by M. Rulewicz.

Ryc. 10. Pozostałości drewnianych drzwi budynku ramowego przy ścianie wschodniej. Warstwa VII, ćwiartka F. Rys. M. Rulewicz.

Fig. 10. Wooden door remains from the house of the frame construction, at the eastern wall, layer VII, square F. Drawn by M. Rulewicz.

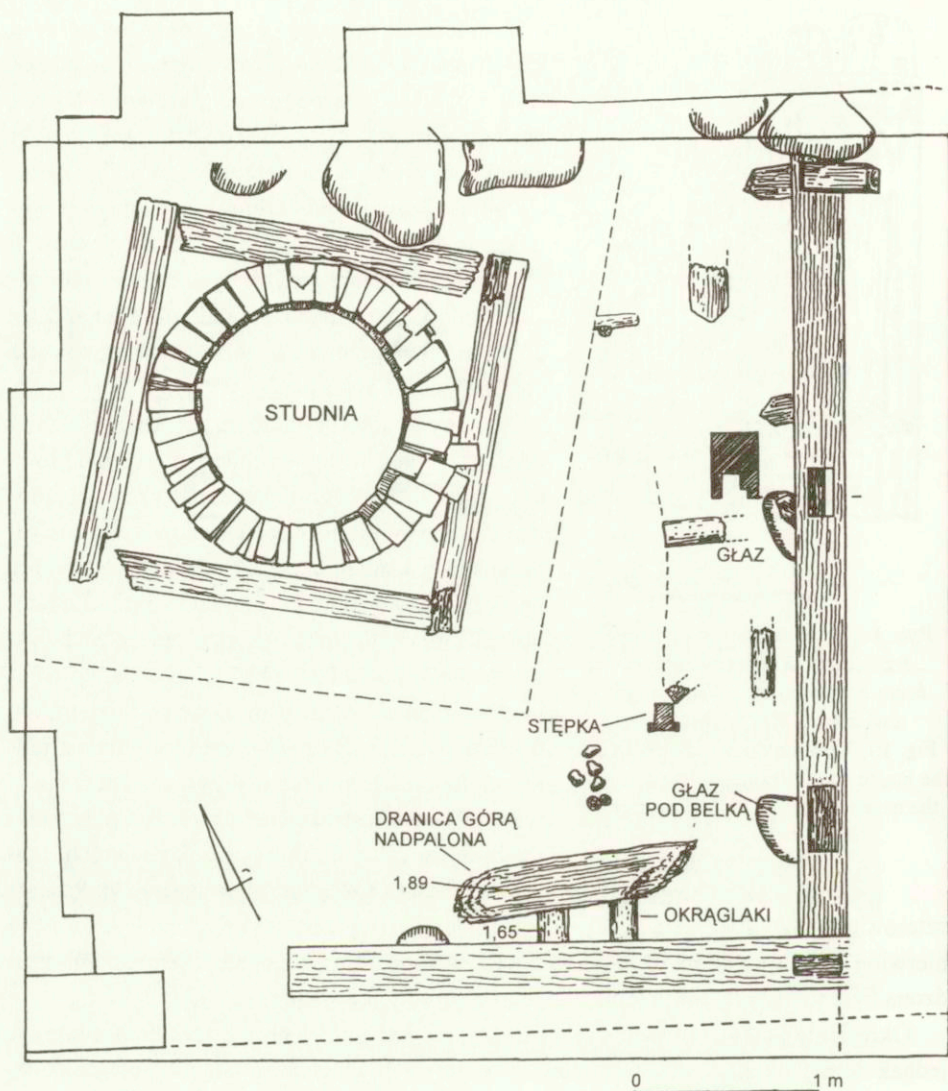
cyjne, układane w kierunku nurtu Odry. Większość z nich ma stosunkowo późną metrykę sięgającą XVI i XVII w. Na poziomie warstwy VIII był osadzony na dnie głębokiego wkopu przewód kanalizacyjny wydrążony z jednego pnia, w rzucie poprzecznym o przekroju prostokątnym i wymiarach 22 x 15 cm. Górną płaszczyznę przewodu zabezpieczały deski przybite gwoździami kowalskiej roboty. Jego zachowana długość dochodziła do 3,6 m. Inny przewód kanalizacyjny ułożono na cienkiej warstwie faszyny.

Trudny w interpretacji zespół konstrukcyjny odkryto wzdłuż ściany wschodniej wykopu głównego (ryc. 8–9). W górnej części wykopu znajdował się w tym rejonie odcinek muru być może renesansowej kamieniczki. Został on posadowiony na drewnianych podkładach z licznymi śladami obróbki, pochodzących niewątpliwie z rozbiórki nie znanego nam bliżej obiektu (ryc. 8). Po zdjęciu tych elementów zarysował się pas konstrukcji o szerokości 1,3–1,7 m, zorientowany na osi północ-południe. Zespół ten tworzyły dwa podstawowe elementy konstrukcyjne: ciąg luźno rozstawionych potężnych pali, dołem płasko ściętych, którym miejscami towarzyszyły mniejsze kołki, oraz

czterowarstwowy ruszt składający się z na przemian poprzecznie i wzdłużnie ułożonych bierwion lub okrągłaków. Dolna część pali, wzmocnionych niekiedy kamieniami, osadzona była w ruszcie. Ich średnica na jego poziomie wynosiła 0,4–0,72 m (ryc. 9).

Określenie funkcji omówionej konstrukcji nie jest sprawą prostą. Być może mamy tu jednak do czynienia z podstawą nabrzeża portowego, ciągnącego się równoległe do lewego brzegu dawnego koryta Odry, przy czym pale mogły służyć do cumowania statków. Sprawa wymaga jednak dalszej pogłębionej analizy i szukania analogii do odkrytego przez nas rozwiązania konstrukcyjnego. Więcej wiemy na temat jego chronologii (próby nr 69/93, 68/92, 69/93, 69/92, 193/94, 184/94, 185/94). Zdecydowana większość odczytów dendrochronologicznych wiąże się z latami 60. XIII w., byłoby to zatem założenie chronologicznie zbieżne z najmłodszymi omówionymi powyżej budynkami typu ramowego, odkrytymi w południowej i środkowej części wykopu głównego.

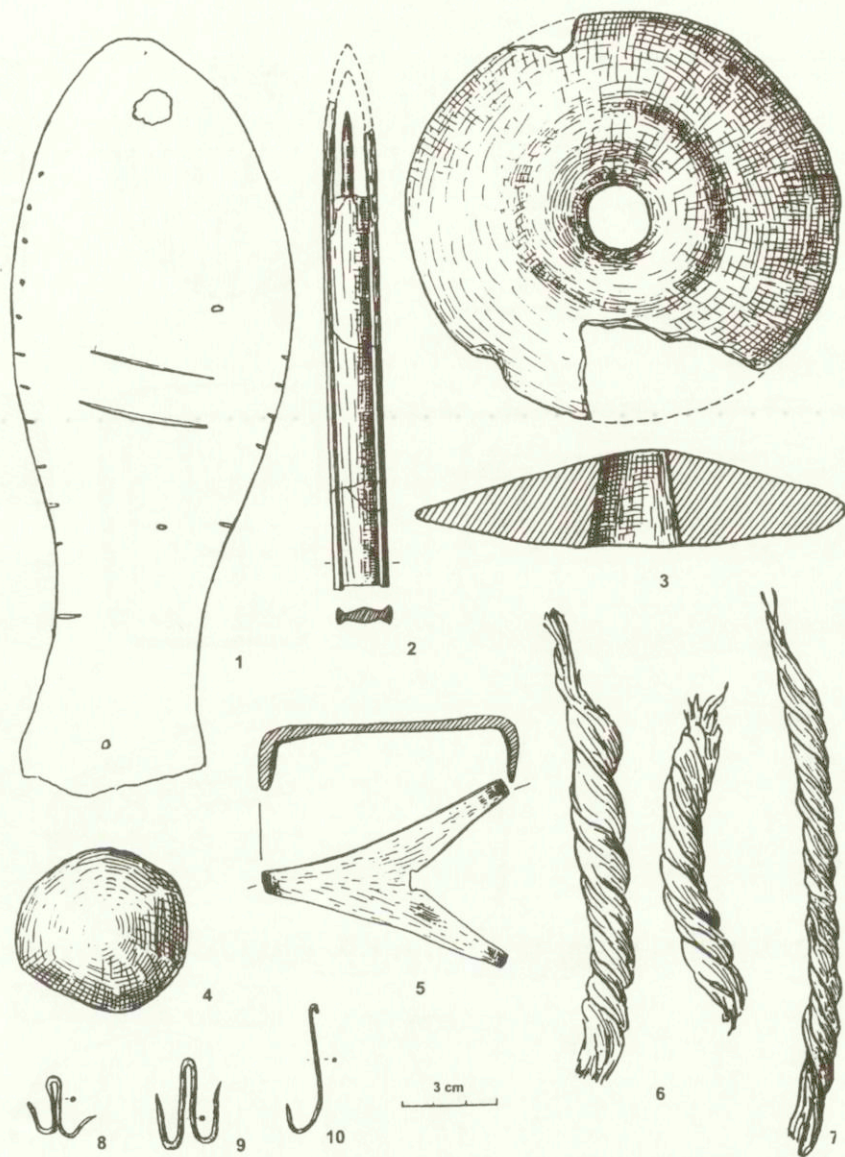
Równie interesujące materiały pozyskano w wykopie tzw. piwnicznym, który w 1991 roku wydłużono o kolejne 5 m w kierunku ul. Mała Odrzańska. Już w czasie odgruzowywania piwnic wydobyto wysokiej klasy zabytki. Były to ułamki naczyń porcelano-

Ryc. 11. Plan sytuacyjny w wykopie „piwnicznym” na ćwiartce G. Belki podwalinowe budynku z warstwy IX lub X z końca XIII w. W sąsiedztwie okrągła ceglana studnia w kwadratowej obudowie. Rys. M. Rulewicz.

Fig. 11. Situation plan in the „cellar” trench in square G: house base beams from layer IX or X from the end of 13th century; a round brick well with square timber lining is in the vicinity. Drawn by M. Rulewicz.

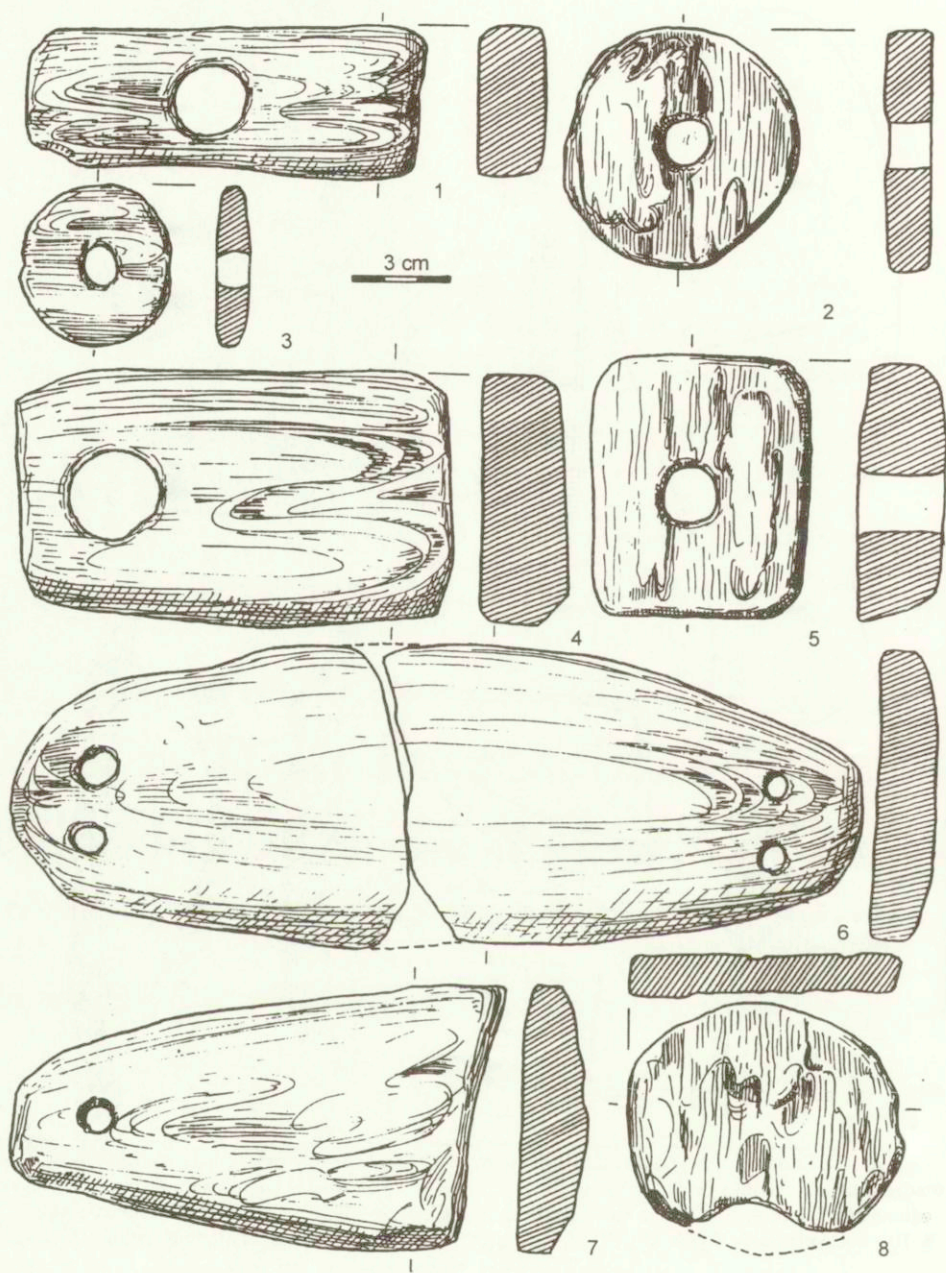
wych i fajansowych z zastawy domowej, kilkanaście potłuczonych kamionkowych butelek, duża siekiera żelazna i kilka glazurowanych płytek posadzkowych. W całości zachowała się kamionkowa butelka i porcelanowe cedzidełko, pochodzące prawdopo-

Ryc. 12. Przedmioty rybackie z XII–XIII w.: 1 – podeszwa rybackiego buta z wycięciami na osadzenie żelaznego raka do chodzenia po lodzie; 2 – kleszczka drewniana do wiązania sieci; 3 – ciężarek gliniany do sieci; 4 – drewniana kulka do sieci; 5 – rak żelazny; 6–7 – kawałki lin skręcanych z łyka; 8–10 – haczyki żelazne. Wiek XII/XIII (2, 6, 7); pierwsza połowa XIII w. (3–5, 8); druga połowa XIII w. (1, 9, 10). Rys. M. Rulewicz.

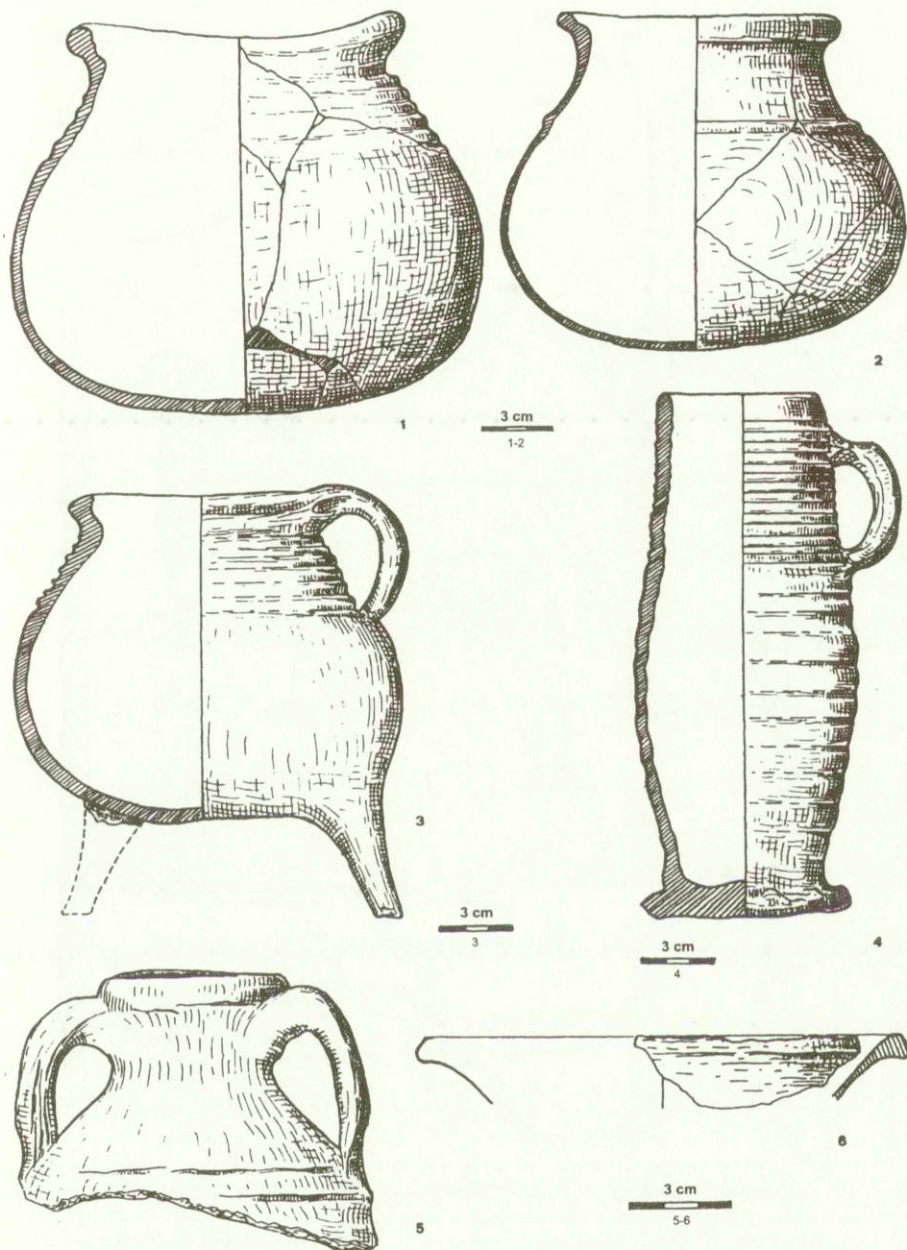
Fig. 12. Fishing utensils from the 12th /13th century (2, 6–7), the 1st half of the 13th century (3–5, 8) and the second half of the 13th century (1, 9–10): 1 – the fisherman's boot sole with notches for fixing an iron crampon used for walking on ice, 2 – the wooden clip for tying nets, 3 – the net sinker of clay, 4 – the wooden ball for nets, 5 – the iron crampon, 6–7 – pieces of twisted bast, 8–10 – the iron hooks. Drawn by M. Rulewicz.

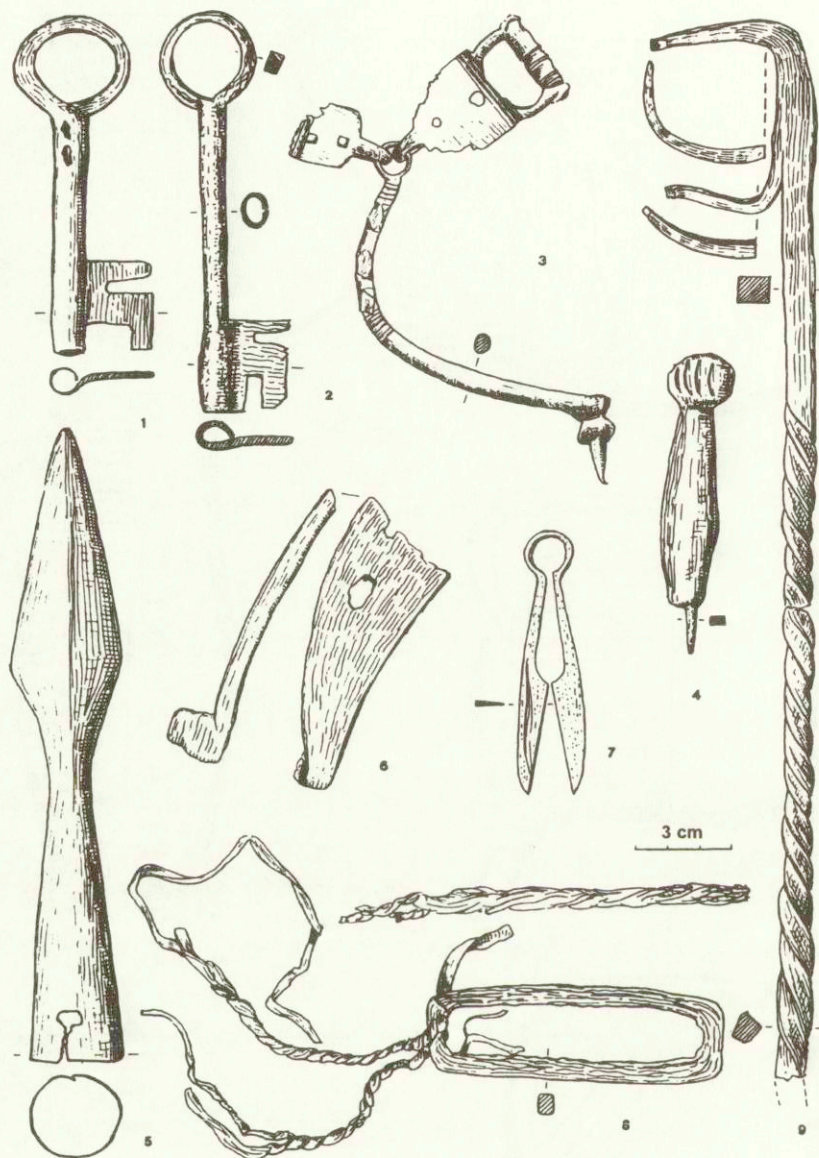
Ryc. 13. Pływaki sieciowe, wykonane z kory sosnowej. Wiek XII/XIII (8); pierwsza połowa XIII w. (1-4, 6-7); druga połowa XIII w. (5). Rys. M. Rulewicz.

Fig. 13. Net floats of pine bark: from 12th/13th century (8), from the first half of the 13th century (1-4, 6-7) and from the 2nd half of the 13th century (5). Draw M. Rulewicz.

Ryc. 14. Średniowieczne naczynia gliniane (1–3, 5), kamionkowe (4) i żelazne (6). Naczynia 1–4 pochodzą z wypełniska beczki ściekowej; 5 – naczynie z zewnętrzną zielonkawą glazurą; 6 – fragment przypuszczalnie żelaznego rondla (z nawarstwień). Rys. M. Rulewicz.

Fig. 14. Medieval pots of clay (1–3, 5), of stoneware (4), and of iron (6 – probably a saucepan fragment) from the fill of a sewage barrel (1–4) and layers (6), 5 – the pot with a greenish glaze on the outer surface. Drawn by M. Rulewicz.

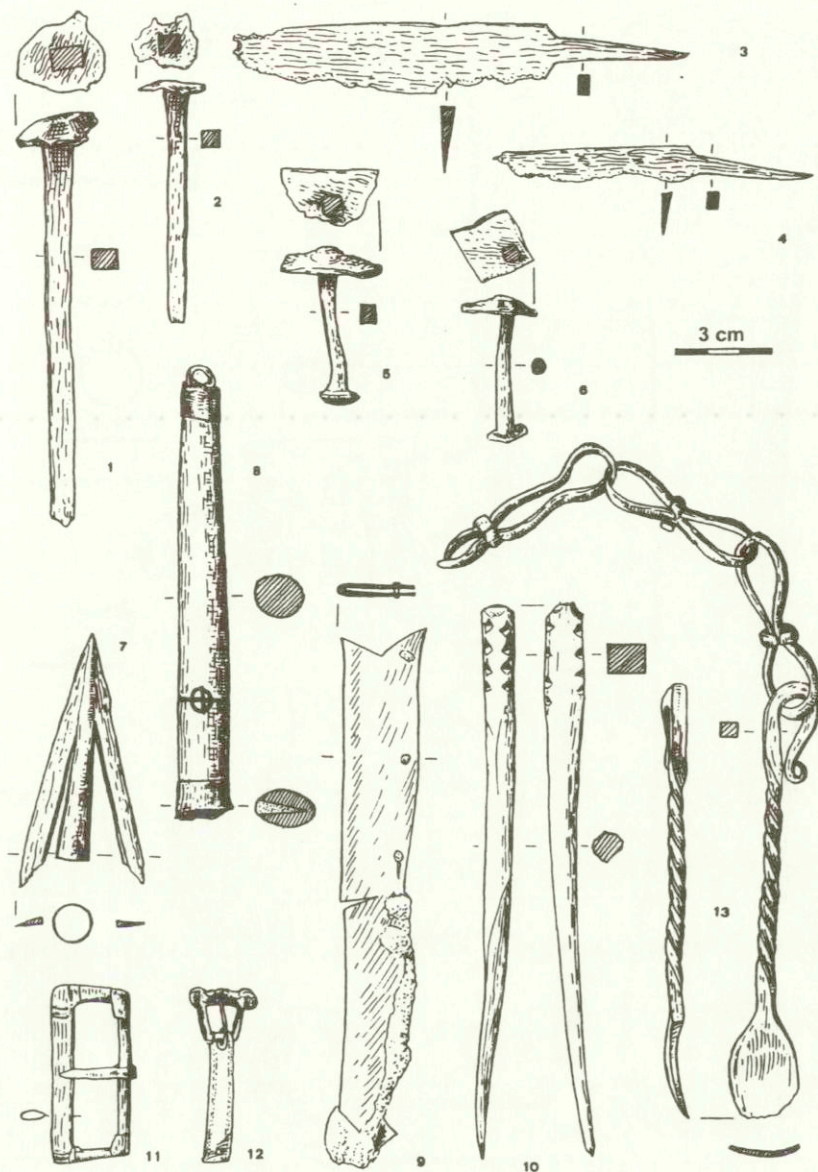

Ryc. 15. Przedmioty metalowe: 1–2 – klucze żelazne; 3 – połowa ostrogi ze sprzączkami; 4 – szydło żelazne w drewnianej oprawce; 5 – żelazny grot oszczepu; 6 – fragment podkowy; 7 – miniaturowe nożyczki żelazne; 8 – krzesiwo żelazne z przytroczonymi rzemykami; 9 – hak tordowany żelazny, częściowo uszkodzony. Pierwsza połowa XIII w. (1, 5, 7–8); druga połowa XIII w. (2–4, 6, 9).

Rys. M. Rulewicz.

Fig. 15. Metal objects from the first half of the 13th century (1, 5, 7–8) and from the 2nd half of the 13th century (2–4, 6, 9): 1–2 – the iron keys, 3 – half of the spur with the buckles, 4 – the iron awl with the wooden handle, 5 – the iron spearhead, 6 – fragments of the horseshoe, 7 – the diminutive iron scissors, 8 – the iron tinder-box with straps, 9 – the hook of twisted iron, partially damaged.

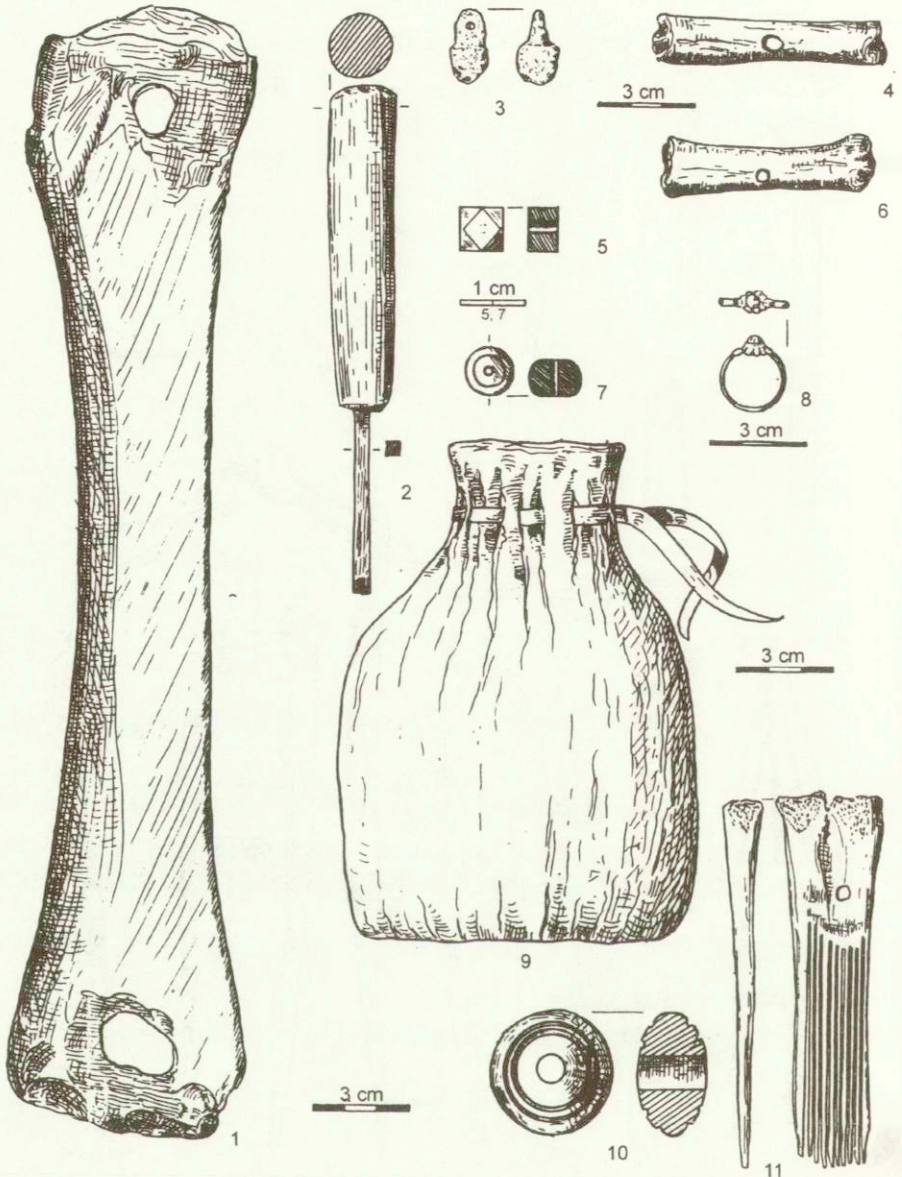
Drawn by M. Rulewicz.

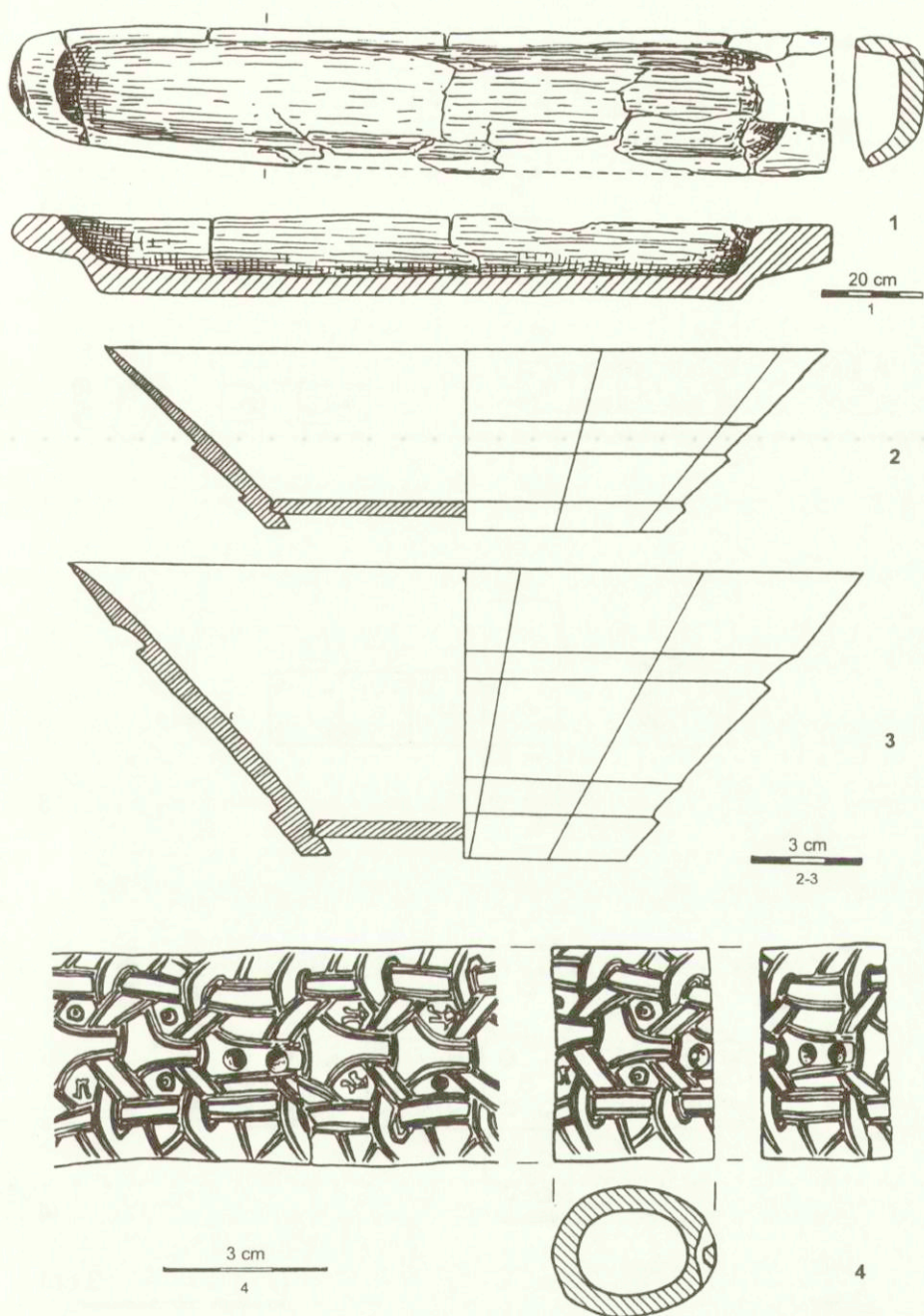
Ryc. 16. Przedmioty metalowe, skórzane i drewniane: 1-2 – gwoździe żelazne; 3-4 – noże; 5-6 – nity żelazne; 7 – harpun metalowy; 8 – drewniana rękojeść sztyletu z metalową inkrustacją; 9 – pochewka skórzana; 10 – drewniana szpila; 11-12 – sprzączki do pasów; 13 – łyżeczka żelazna na łańcuszku. Pierwsza połowa XIII w. (7-8, 12-13); druga połowa XIII w. (1-6, 9-11). Rys. M. Rulewicz.

Fig. 16. Objects of metal, leather and wood from the first half of the 13th century (7-8, 12-13) and the 2nd half of the 13th century (1-6, 9-11): 1-2 – the iron nails, 3-4 – knives, 5-6 – the iron rivets, 7 – the metal harpoon, 8 – the dagger handle of wood with metal incrustation, 9 – the leather sheath, 10 – the wooden pin, 11-12 – the belt buckles, 13 – the iron spoon with a chain.

Drawn by M. Rulewicz.

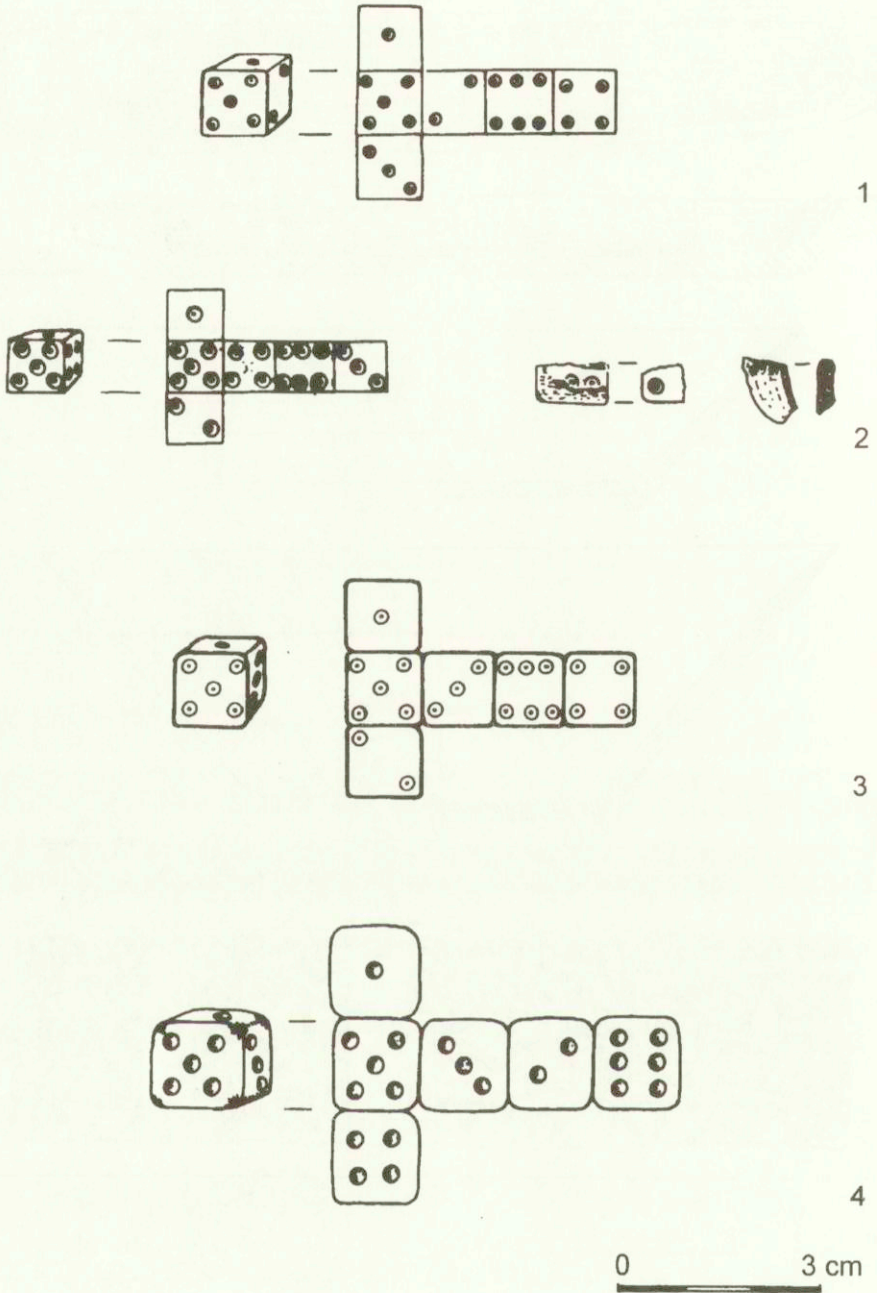

Ryc. 17. Przedmioty różne: 1 – płoza kościana; 2 – dłuto żelazne w drewnianej oprawce; 3, 5, 7 – wisiorki i paciorki bursztynowe; 4, 6 – hetki kościane; 8 – pierścionek metalowy ze szklanym oczkiem; 9 – kaleta skórzana (rekonstrukcja); 10 – toczony przęślik gliniany; 11 – kościany grzebień tkacki. Pierwsza połowa XIII w. (1–3, 6, 9); druga połowa XIII w. (4–5, 7–8, 10–11). Rys. M. Rulewicz.
 Fig. 17. Various objects from the first half of the 13th century (1–3, 6, 9) and the 2nd half of the 13th century (4–5, 7–8, 10–11): 1 – the runner of bone, 2 – the iron chisel with the wooden handle, 3, 5, 7 – the pendants and beads of amber, 4, 6 – the buttoning piece of bone, 8 – the metal finger ring with the glass gem, 9 – the leather bag (reconstruction), 10 – the spindle whorl turned from clay, 11 – the weaving comb of bone. Drawn by M. Rulewicz.

Ryc. 18. Naczynia drewniane: 1 – niecka drążona; 2–3 – miski klepkowe; 4 – kościany wisiorek z ornamentem reliefowym. Wiek XII/XIII (4); XIII wiek (1–3). Rys. M. Rulewicz.

Fig. 18. Wooden pots from the 13th century (1–3) and the bone pendant with relief ornament from the 12th /13th century (4), 1 – the hollowed basin, 2 – the stave basins. Drawn by M. Rulewicz.

Ryc. 19. Rogowe (1–3) i szklane (4) kostki do gry. Pierwsza połowa XIII w. (1, 3–4); druga połowa XIII w. (2). Rys. M. Rulewicz.

Fig. 19. The dice of antler (1–3) and glass (4) from the first half of the 13th century (1, 3–4) and the 2nd half of the 13th century (2). Drawn by M. Rulewicz.

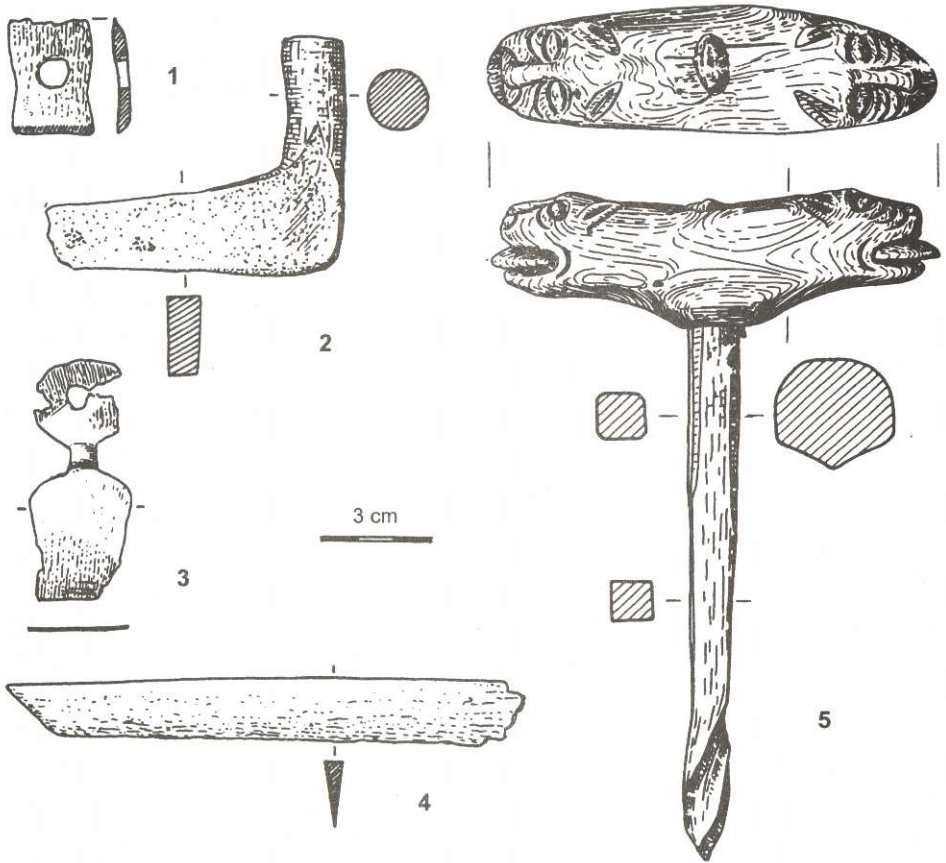
dobnie z XIX-wiecznej manufaktury bawarskiej. Po odgruzowaniu piwnicy staromiejskiej kamienicy, związanej najpewniej z posesją nr 25, odkryto trzy poziomy posadzki z płasko ułożonych cegieł (ćw. G). Pod najniższą z nich znajdowała się ceglana studnia o średnicy 1,7 m w kwadratowej drewnianej obudowie (ryc. 11). W sąsiedztwie zalegał bruk kamienny.

Niezmiernie bogaty i urozmaicony był zestaw zabytków znalezionych w wypełnisku studni. Liczna była zwłaszcza kolekcja potłuczonych kafli piecowych z białą-niebieską glazurą, rzadziej o glazurze koloru seledynowego. Pierwsze z nich charakteryzuje bogata ikonografia o tematyce architektonicznej i łowieckiej. Znaleziono ponadto 24 płytki ceglane pochodzące zapewne z pieca grzewczego oraz 21 ułamków dużego naczynia kamionkowego, nie licząc kilkunastu cegieł. Kafle pochodzące prawdopodobnie z importu datować można na XVII–XVIII w. Wystąpiły również liczne kości zwierząt zarówno udomowionych, jak i dzikich, rzadziej zaś szczątki roślinne w postaci skorup orzechów jadalnych, pestek owoców, resztek konopi i lnu.

Poniżej wspomnianego powyżej bruku kamiennego zalegały nienaruszone nawarstwienia późnośredniowieczne, w których odkryto pozostałości masywnego budynku o konstrukcji ramowo-szkieletowej (ryc. 11) z doby polokacyjnej. Poniżej występowały już warstwy z wczesnego średniowiecza z kilkoma poziomami konstrukcji drewnianych, których układ skłania autora do wiązania ich z umocnieniami brzegowymi Odry, przypominają one bowiem rozwiązanie dobrze rozpoznane w wykopie usytuowanym w rejonie Baszty Siedmiu Płaszcy. W drugim poziomie konstrukcyjnym znaleziono między innymi fragment stepki łodzi, tu użyty wtórnie jako kołek. Dalsze badania powinny ostatecznie wyjaśnić funkcję dotąd odsłoniętych poziomów konstrukcyjnych. Może naszą sugestię wspiera jednak występowanie w tym rejonie licznych przedmiotów związanych z rybołówstwem. Są to przeważnie gotowe narzędzia rybackie lub ich elementy składowe (ryc. 12, 13). Zwraca także uwagę spore nagromadzenie szczątków ichtiologicznych, zwłaszcza płytek dużych okazów jesiotra.

W nawarstwieniach wykopu głównego znaleziono bogaty inwentarz zabytkowy, obejmujący łącznie 1656 pozycji. Były to najczęściej przedmioty codziennego użytku, wykonane z takich surowców jak glina (ryc. 14, 17), żelazo (ryc. 15, 16: 1–7, 13; 17: 2, 20, 21), metale kolorowe (ryc. 16, 25), szkło (ryc. 17: 8; 19: 4), bursztyn (ryc. 17), kości (ryc. 17, 18) i poroże (ryc. 19) zwierząt udomowionych i łownych. Bardzo licznie występowały wytwory drewniane (ryc. 16, 18) i skórzane (ryc. 16, 17, 22). Z grupy tej należy wyróżnić: żelazne krzesiwo ze skórzanym rzemykiem do zawieszania u pasa (ryc. 15: 8), zgrzebło (ryc. 24), hak tordowany (ryc. 15: 9), haczyki kotwiczkowe do wędek (ryc. 12: 8, 9), metalowa łyżeczka na grubym łańcuszku (ryc. 16: 13), żelazne szydło (ryc. 15: 4). Do uzbrojenia należy grot oszczepu (ryc. 15: 5). Odkryto ponadto cynowy znak pielgrzymi (ryc. 25), pierścionek ze szklanym oczkiem (ryc. 17: 8) oraz sprzączki (ryc. 16: 11, 12). W całości zachowały się 2 drewniane miseczki klepkowe (ryc. 18: 2, 3). Ze skóry wykonane zostały pochewki do noży i sztyletów (ryc. 16: 9), obuwie oraz

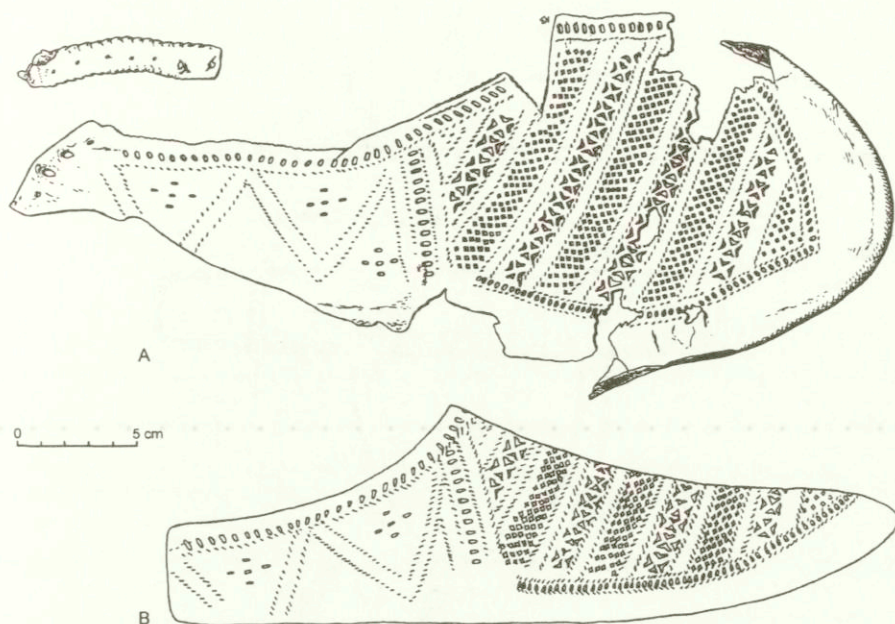
Ryc. 20. Przedmioty żelazne: 1 – podkładka do nitu; 2 – skobel zawiasowy; 3 – okucie; 4 – nóż uszkodzony. Pierwsza połowa XIII w. (1–4). Rys. M. Rulewicz;

5 – świder żelazny z ozdobną rękojeścią drewnianą. Pierwsza połowa XIII w. Rys. H. Bona.

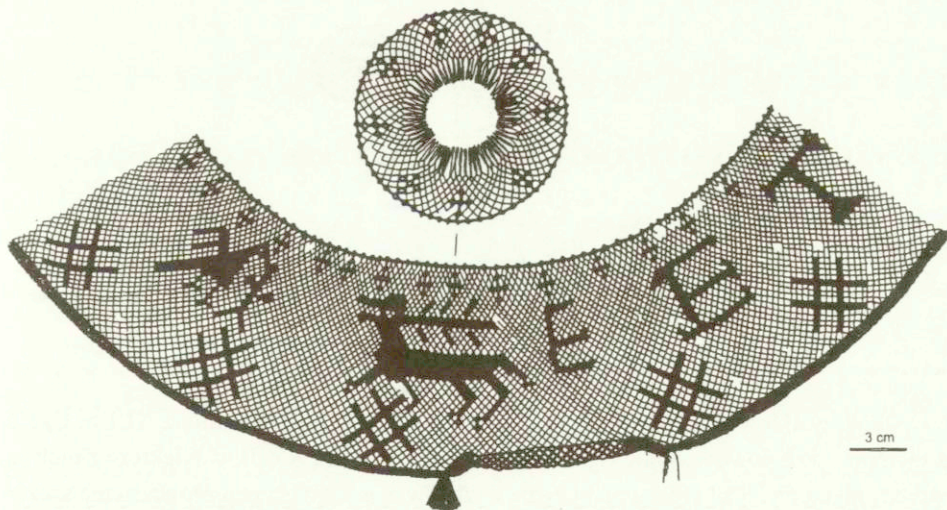
Fig. 20. Iron objects from the first half of the 13th century:

1 – the rivet washer, 2 – the hinge staple, 3 – fittings, 4 – the damaged knife, 5 – the iron borer with the ornated wooden handle. Drawn by M. Rulewicz (1–4) and H. Bona (5).

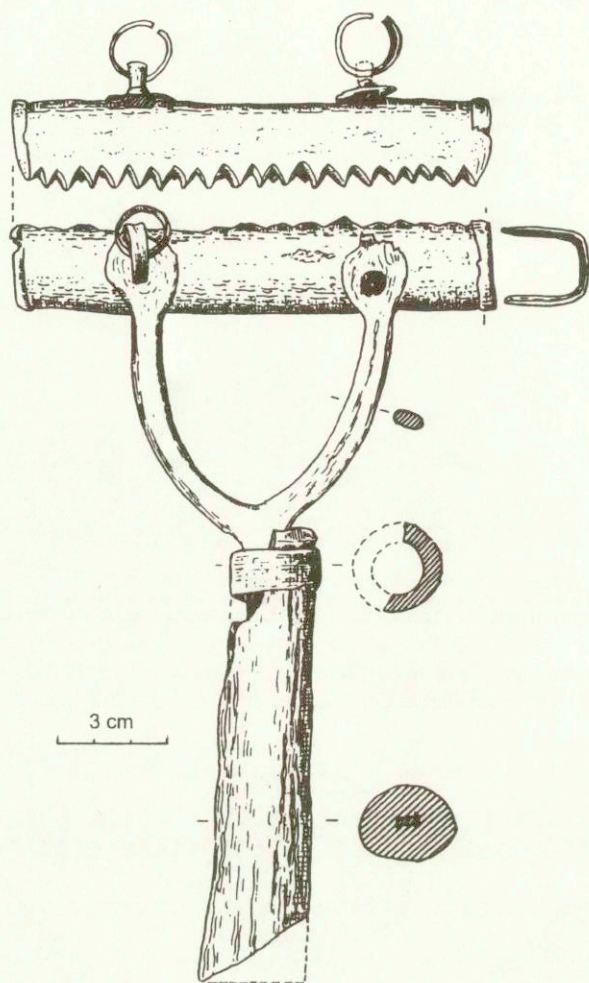
kaleta (ryc. 17: 9), pasy i kawałki okryć. Na uwagę zasługują też szklane paciorki odcinkowe i kostka do gry (ryc. 19: 4). Z bursztynu wykonano wisiołek oraz paciorki (ryc. 17: 3, 5, 7). Ciekawym znaleziskiem jest kościany wisiołek z reliefowym ornamentem plecionki (ryc. 18: 4). Z rogu i kości wykonano kostki do gier (ryc. 19: 1–3) i dwustronne grzebienie. Duże zainteresowanie wzbudził znakomicie zachowany świder skutniczy z drewnianą, rzeźbioną rękojeścią i żelazną częścią pracującą (ryc. 21). Wysoki kunszt rzemiosła szewskiego widoczny jest w niektórych wytworach obuwniczych; wśród nich uwagę przyciągają trzewiki, pięknie ażurowane (ryc. 22). Wśród tkanin znalazł się koronkowy czepiec damski z haftowanymi inicjałami (ryc. 23).

Ryc. 21. Zniszczony trzewik męski z ażurowej skóry (A); B – rekonstrukcja. Pierwsza połowa XIII wieku. Rys. H. Bona i M. Rulewicz.
 Fig. 21. The damaged man's shoe of perforated leather from the first half of the 13th century (A), B – reconstruction. Drawn by H. Bona and M. Rulewicz.

Ryc. 22. Koronkowy czepiec damski z motywami zwierzęcymi i haftowanymi inicjałami. Druga połowa XIII w. Rys. H. Bona.
 Fig. 22. The woman's laced headgear with animal motifs and embroidered initials from the 2nd half of the 13th century. Drawn by H. Bona

Ryc. 23. Zgrzebło żelazne z drewnianą rękojeścią. Druga połowa XIII w. Rys. M. Rulewicz.

Fig. 23. The iron scraper with a wooden handle from the 2nd half of the 13th century.

Drawn by M. Rulewicz.

Nie wszystkie wymienione powyżej zabytki wiążą się bezpośrednio z XIII w. Część z nich ma zdecydowanie młodszą metrykę sięgającą XVII i XVIII w. Niektóre z nich są wręcz unikatowe. Ich bardziej precyzyjne wydatowanie wymaga przeprowadzenia szczegółowszych studiów.

Badania w wykopie na kwartale VI zdają się potwierdzać portowy charakter tej części późnośredniowiecznej aglomeracji miejskiej w Szczecinie. Pełniejsze rozpoznanie

Ryc. 24. Cynowy znak pielgrzymi. Druga połowa XIII w. Fot. G. Solecki.

Fig. 24. The pilgrim's emblem of zinc from the 2nd half of the 13th century. Photo G. Solecki.

funkcji tego regionu w dobie wczesnego średniowiecza przyniosły badania prowadzone tu w kolejnych latach, których wstępne wyniki zostały już opublikowane (Dworaczyk, Kowalska 1998).

*Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Oddział we Wrocławiu
Pracownia Archeologiczna w Szczecinie*

BIBLIOGRAFIA

- Dworaczyk Marek, Kowalska Anna Bogumiła
1998 *Badania archeologiczne na Podzamczu w Szczecinie w latach 1992–1994 kwartał VI, wykop główny*, „Materiały Zachodniopomorskie” 40, s. 75–111.
1998 *Z dziejów suburbium w Szczecinie (wyniki badań archeologicznych z lat 1992–1997)*, Spraw. Arch. 50, s. 83–116.

Łosiński Władysław

1996 *W sprawie lokalizacji portu wczesnośredniowiecznego Szczecina, [w:] Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej, 2, Wrocław, s. 67–78.*

Rulewicz Marian

1984 *Tymczasowe wyniki badań archeologicznych na Podzamczu w Szczecinie w latach 1975–1978, Spraw. Arch. 36, s. 151–165.*

MARIAN RULEWICZ

THE RESULTS OF THE EXCAVATIONS OF THE *SUBURBIUM* SITE IN SZCZECIN IN 1987–1992

(Summary)

The rescue excavations of the *Szczecin-Suburbium* were carried out in 1987–1992. They focused to the eastern section of the Medieval urban agglomeration located close to the Odra River. The research was initiated in 1975–1878 by the excavations of the area of the Tower of Seven Cloaks (Rulewicz 1984, 151 and following).

The main objective of the research was to clarify the location of the Medieval harbor and city fortifications from the side of the river (Fig. 1).

Altogether, ten settlement layers were explored within the excavation trench. Among the most important finds were: 1 – houses of the frame constructions and – in the lowest layer – a house of the log-cabin construction, 2 – a network of streets and narrow passages, 3 – multi-leveled crossed-log constructions, probably from the Late Medieval wharf, 4 – grills for stabilization of ground for construction (in the main trench). In the close vicinity of the main trench, in a smaller excavation trench, frame structures of the Early Medieval wharf were discovered beneath the cellar level. The chronology of the finds was determined by dendrochronological analyses (Table I). The majority of wooden constructions date from 1260s.

A numerous and miscellaneous collection of selected artifacts (1656 objects) includes complete fishing tools and every-day-use implements were made of clay, iron, no-iron metals, glass, amber, and also of animal bones and antler. Artifacts of wood and leather were also numerous.

The excavations in the trench in quarter 6 in Szczecin confirmed that that part of the Late Medieval urban agglomeration served as a harbor.

Translated by Jerzy Kopacz